LESSICO, LESSICOGRAFIA E INSEGNAMENTO LINGUISTICO. Convegno di Studi Rumeni, Roma, 21-24 aprile 1997

În perioada 21-24 aprilie 1997 a avut loc la Roma, la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității de Studii „La Sapienza", colocviul cu tema „Lexic, lexicografie și didactică" („Lessico, lessicografia e insegnamento linguistico"). Colocviul s-a desfășurat sub auspiciile a două instituții prestigioase: Departamentul de Studii Romanice al Universității „La Sapienza" și Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu" din Cluj, organizat în colaborare cu Asociația Italiană de Studii Sud-Est Europene și Asociația Româniștilor Italieni, beneficiind de susținerea financiară, din partea italiană, a Departamentului de Studii Romanice, a conducerii Facultății de Litere și Filozofie, a Ministerului Afacerilor Externe.

Ideea organizării acestui colocviu a apărut în timpul unei vizite, din anii trecuți, pe care Luisa Valmarin, profesoara de limbă și literatură română la seminarul de română al departamentului amintit, a făcut-o la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu", la colectivul de lexicologie-lexicografie română, unde s-au purtat mai multe discuții privind vocabularul. Propunerea a fost îmbrățișată cu entuziasm de ambele părți, iar organizarea propriu-zisă și-a asumat-o în întregime și a desăvârșit-o cu responsabilitate prof. Luisa Valmarin.

Colocviul a avut o amploare deosebită, căci, se înțelege, pe lângă participanții care au ținut comunicări (acestea fiind în număr de 22) și pe lângă cei care au susținut temele a două mese rotunde, au fost prezenți studenți și alte persoane interesate de lucrările acestei manifestări sau de limba română în sine. Dintre personalitățile oficiale de față la deschidere (unele prezente și pe parcursul colocviului) și care au adus cuvântul de salut al-forului pe care îl reprezentau îi menționăm pe prof. R. Antonelli, din partea Departamentului de Studii Romanice, pe ambasadorul României în Italia, pe ambasadorul României la Vatican, pe directorul interimar al Academiei Române din Roma.

Cele două concepte pe care s-a axat Colocviul, lexic/lexicografie și didactică, au fost optim servite, pe de o parte, prin participarea unui grup de cercetători cu experiență profesională îndelungată și recunoscută, fiind autori ai *Dicționarului limbii române,* serie nouă, partea elaborată la Cluj, și a numeroase cărți și studii în domeniul lexicologiei și al lexicografiei, iar pe de altă parte, prin participarea profesorilor și a lectorilor de limba română care își desfășoară activitatea în Italia, personalități bine cunoscute în lumea științifică filologică. Încă în discuțiile din prima zi s-au conturat două direcții de interes major: 1. dinamica extraordinară a limbii române de astăzi, în special a lexicului, în care se observă pericolul ca limba să fie invadată de elemente care pot să o corupă, și 2. necesitatea elaborării unor instrumente de lucru prin care să se încerce stoparea tendinței de „cădere" a limbii.

Comunicările s-au supus temei generale a colocviului, urmărind, pe de o parte, să trateze din punct de vedere teoretic problemele legate de mutațiile care au loc în vocabularul limbii române în etapa actuală, iar pe de altă parte, felul în care aceste probleme pot fi exploatate benefic în procesul de învățământ, cu prioritate în învățarea limbii române de către străini. În prezentarea de față nu vom ține seama de ordinea în care comunicările au fost susținute, ci de o posibilă grupare tematică.

În categoria comunicărilor consacrate dinamicii limbii române de astăzi se înscrie lucrarea prezentată de prof. Al. Niculescu (Udine) intitulată *Tenersi informati sull'evoluzione della lingua – problemi del romeno parlato nell'insegnamento,* cu care s-a deschis colocviul. Autorul arată că în predarea limbii române pentru străini trebuie să se țină seama de aspectul actual al limbii,

BDD-A1931 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:24 UTC)

în special de cel vorbit, care este presărat cu elemente populare și dialectale ce se întâlnesc în operele beletristice, fără însă a ignora normele limbii literare. Exemplele extrase mai ales din presa zilelor noastre au sprijinit ideea profesorului Niculescu, adesea subliniată în timpul colocviului și de către alți participanți, potrivit căreia prea multe vulgarități, abateri de la norma literară și chiar greșeli sunt vehiculate acum prin mass-media și amenință corectitudinea și frumusețea limbii. În consecință, profesorul a făcut apel la cei prezenți de a apăra limba română de asemenea amenințări. În comunicarea sa, Elena Comșulea (Cluj) a prezentat o sinteză a dinamicii vocabularului românesc actual, cu mutațiile care au loc în acest compartiment, ideile cuprinse aici constituind cadrul de referință pentru discutarea comunicărilor care au urmat. Florica Dimitrescu (București – Paris) a trimis comunicarea, citită de Al. Niculescu, despre elementele italiene recent intrate în limba română, grupându-le în trei categorii: cuvinte intrate exclusiv din italiană, derivate românești din elemente italienești, termeni cu origine multiplă, printre care și italiană. Chiar dacă unele dintre acestea apar mai rar atestate deocamdată, sunt importante ca puncte de reper în cercetările viitoare, când aceste cuvinte s-ar putea să devină obișnuite în limba română. Despre cuvintele legate de evoluția civilizației tehnice, care dispar o dată cu obiectul – domeniu de studiu pentru care autoarea propune denumirea de *oggettistica* – a vorbit Veronica Hicea (Roma). Asemenea cuvinte rămân totuși în memoria pasivă prin conservarea lor în dicționare. Unele au șansa să trăiască atunci când sunt cuprinse într-un context cultural (de exemplu, *buzdugan,* pe care îl cunoaștem din basme) sau când se fixează prin expresii sau prin operele literare în care sunt folosite.

Un alt grup de comunicări s-a referit la istoricul unor dicționare sau la lexicografia unei perioade. Prof. Luisa Valmarin (Roma), în comunicarea *A. T. Laurian – glottodidatta e lessicografo,* a relevat incredibila modernitate a ideilor lui Laurian cuprinse în *Prefața* dicționarului realizat împreună cu Massim, e adevărat, tributare învățaților germani ai vremii (de exemplu, a preluat de la Humboldt ideea că în limbă se oglindește specificul național sau de la Schleicher concepția naturalistă potrivit căreia limba este considerată un organism viu). Prof. Luisa Valmarin a urmărit realizarea acestor idei în dicționarul amintit, constatând că lexicul și ortografia acestuia sunt reflexe ale ideii lui Schleicher cu privire la degradarea limbii, Laurian și Massim încercând să reconstituie un stadiu al limbii române cât mai aproape de idealul latin. Totodată sunt subliniate calitățile lucrării ca fiind unicul dicționar academic complet/terminat, cuprinzând cuvintele corecte sau în spiritul poporului, inclusiv neologisme, fiecare termen având propria biografie, în înlănțuirea sensurilor ca în Littrè, cu corespondentul latin, dar și din alte limbi romanice, pentru a putea fi utilizat de cât mai mulți specialiști. Etapele importante ale elaborării *Dicționarului tezaur* al limbii române de sub egida Academiei Române au fost punctate de Ioana Anghel (Cluj), care a subliniat și importanța acestei lucrări capitale pentru cultura română. A fost scoasă în evidență necesitatea reluării primei părți pentru a fi adusă la zi, idee receptată și reținută de participanții la colocviu. M. Gherman (Cluj), în comunicarea prezentată, a arătat că, până în secolul al XIX-lea, lexicografia era o comandă socială din cauza unor nevoi stringente de comunicare (primele dicționare au fost bilingve). Implicarea politicului este evidentă în lucrările lexicografice ale reprezentanților Școlii Ardelene, care inclusiv prin ortografia folosită se străduiau să demonstreze originea latină a limbii române și astfel să impună preceptul feudal „dreptul primului venit" pentru românii din Transilvania. Istoricul lucrărilor lexicografice albano-italiene a fost expus de prof. F. Altimari (Cosenza). Autorul s-a ocupat de primele cercetări efectuate în Italia asupra lexicului albanez, datând de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, și a prezentat apoi o foarte bogată listă de dicționare albaneze întocmite în Italia, însoțită de informații și comentarii utile pentru cei care studiază limba română. O notă mai specială a adus-o prof. M. Papahagi (Cluj) prin comunicarea *I dizionari letterari nella cultura rumena.* După trecerea în revistă a diverselor dicționare de scriitori români (primul apărut în

BDD-A1931 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:24 UTC)

1852) și expunerea părerii personale asupra lor, autorul a relevat problemele de principiu pe care le ridică elaborarea acestora. O chestiune care a stârnit mare interes și a fost mult discutată, exprimându-se diverse opinii, a fost aceea a modului de includere a scriitorilor din diasporă, mai precis, dacă aceștia pot fi încadrați cu toată opera într-un astfel de dicționar sau numai cu cea scrisă în limba română.

O serie de comunicări a fost dedicată dicționarelor ca instrument de lucru, atât pentru profesori și specialiști, cât și pentru cei care învață limba, în cazul de față pentru studenți. Prof. Gh. Carageani (Napoli), în comunicarea *Lessico, lessicografia e l'insegnamento del romeno nelle università italiane,* a adus în atenția participanților la colocviu problema dicționarelor explicative ale limbii române, atât de necesare procesului de învățământ universitar, dar care lipsesc de pe piața italiană, precum și a dicționarelor bilingve, care suferă fie din cauza inventarului sărac de cuvinte-titlu, fie din cauza unor neconcordanțe gramaticale. Din analiza concretă a acestor dicționare s-au desprins probleme de principiu, cum ar fi necesitatea surprinderii specificului limbii prin indicarea corectă a corespondențelor semantice și gramaticale sau modul de eliminare a inconsecvențelor care pot să inducă în eroare pe cititorul mai puțin cunoscător al uneia dintre limbi. Sabina Teiuș (Cluj) a expus cerințele pe care trebuie să le îndeplinească un dicționar explicativ pentru ca acesta să fie un bun instrument de învățare a limbii, exemplificând prin *Dicționar al limbii române. Explicativ. Practic (DEP),* apărut în 1995, a cărui autoare este alături de Elena Comșulea și Valentina Șerban. O propunere pentru un dicționar mai puțin obișnuit a venit din partea Rodicăi Marian (Cluj), a cărei comunicare a fost citită în versiune italiană de Angela Tarantino (care a efectuat și traducerea). Autoarea prezintă principiile unui dicționar de operă, și anume al poemului eminescian *Luceafărul,* care să cuprindă lexicul în totalitate și în care să fie revelate legăturile semantice dintre textul definitiv și versiunile manuscrise. Este foarte important ca într-un dicționar toate cuvintele să poarte indicația corectă a genului gramatical, căci aceasta atrage după sine forma de plural, precum și acordul corespunzător, ceea ce, în ultimă instanță, ține de corectitudinea limbii. Această chestiune a fost prezentată de Valentina Șerban (Cluj), care, referindu-se la inconsecvențele din lucrările lexicografice privind tratarea unor termeni chimici, nume de plante etc., face precizări în sprijinul unei interpretări unitare sub aspectul indicației de gen. Angela Mira (Cluj) a urmărit în comunicarea sa felul în care sunt tratate construcțiile fixe în dicționarele bilingve italiano-române, dezvăluind totodată laboratorul străvechi comun al celor două limbi în care s-au făurit aceste expresii frazeologice. Istoricul constituirii argoului românesc, începând cu lista lui Orășanu din 1860, continuând cu introducerea cuvintelor argotice în operele literare (Peltz, Arghezi etc.), punctarea cercetărilor care s-au făcut asupra argoului elevilor, al militarilor, al țiganilor, al răufăcătorilor, cu exemplificări de texte din ziarele actuale, prezentarea dicționarelor de argou, inclusiv a celor bilingve au constituit tema comunicării Rodicăi Zafiu (Pisa). Autoarea a scos în evidență inconsecvențele și neconcordanțele lexicografice cuprinse în dicționarele bilingve în ce privește traducerea cuvintelor argotice prin sinonime din diferite niveluri ale limbii.

Etimologia, un alt segment important al dicționarelor, a fost abordată în două comunicări. În această perioadă în care lingviștii români lucrează la elaborarea unui extrem de necesar dicționar etimologic, orice contribuție în acest domeniu este binevenită. Teresa Ferro (Udine) a pornit de la lista cuvintelor din DEX date cu etimonul refăcut din latină (cu asterisc), confruntând-o cu lista cuvintelor întâlnite în texte latinești medievale (dicționare, glosare, documente etc.). Este întru totul demnă de a fi reținută concluzia că acele cuvinte al căror etimon a fost indicat în dicționare ca refăcut din latină și care se regăsesc în această listă a elementelor latinești medievale ar trebui înregistrate cu etimologie sigură din latină. Totodată, a fost pusă în

BDD-A1931 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:24 UTC)

lumină importanța documentelor latinești medievale pentru studierea latinei vulgare/populare ca sursă etimologică a unei bune părți din vocabularul românesc. Un demers bine (adesea ingenios) condus în prezentarea și argumentarea unor etimologii ale unei serii de cuvinte ce se găsesc în toponimie (de exemplu: *cocoța, părăginã, părăginos, pedri/pedre/petre, poloni/păloni, polonaș, polonitoare, puiezi, ostrov, taret*) a fost întreprins de D. Loșonți (Torino).

Au mai fost prezentate câteva comunicări deosebit de interesante, fiecare având teme diferite, încadrându-se totuși în problematica generală a colocviului. Gisèle Vanhese (Trieste) a pus problema traducerii unor cuvinte care acoperă o realitate ce nu există în cultura limbii în care se traduce. A luat ca exemplu *Șarpele* de M. Eliade, tradus în franceză și italiană, cu referire la șarpe–balaur–zmeu – elemente folclorice pe care se bazează construcția romanului, apoi *Luceafărul* de Eminescu. A pledat pentru un mod de a traduce în spiritul culturii respective, pentru a nu trăda mesajul. Studierea descifrării textului pentru a pune în lumină momentele în care elevii/studenții sunt pregătiți să primească noi cunoștințe lexicale, precum și gradul în care pot fi oferite aceste cunoștințe a constituit tema comunicării prezentate de Cinzia Franchi (Roma). Lucia Uricaru (Padova), analizând diferite mijloace de referire la timp (deictice, anaforice) într-un mesaj, a pus în evidență diferența între pragmatică și semantică în ce privește exprimarea acestei categorii. Genc Lafe (Trieste) s-a ocupat de cuvinte pe care le-a considerat intrate din italiană în albaneză și din care s-au desprins sufixe de felul: *-ant (comediant, traficant), -ez (englez, francez* – alături de mai vechiul *frânc), -an (brazilian, mexican)* etc. Nu s-a făcut diferența între împrumuturile propriu-zise și derivatele pe teren albanez. E. Rațiu (Roma) a prezentat câteva informații despre cele 833 de persoane care s-au declarat români la recensământul din Croația în 1991, despre dialectul lor, istroromâna, precum și despre dalmata dispărută spre anul 1400, cu referire specială la cuvintele care se regăsesc în texte italiene din Ragusa, folosite mai mult pentru culoarea locală.

S-au ținut și două mese rotunde, una cu tema „Predarea limbii române în Italia", moderator fiind prof. Luisa Valmarin, la care s-au luat în discuție mai mult probleme organizatorice, și alta cu tema „Posibilități de informare cu ajutorul computerului", moderată de prof. M. Papahagi. Prof. B. Mazzoni (Pisa) a prezentat un proiect de baze de date prin INTERNET, la care să se asigure și contribuția specialiștilor români, iar prof. L. Leonardi (Florența) a prezentat rezultatele obținute lucrând cu computerul pentru paralele între texte vechi de poezie (secolul al XIII-lea), demonstrând cum poate fi sesizată dinamica diferitelor tipuri de texte.

Manifestarea științifică de la Roma, excelent organizată de prof. Luisa Valmarin, secondată îndeaproape de Angela Tarantino, a constituit un prilej de întâlnire și de schimb fructuos de idei între cercetători, profesori și studenți și de analiză a stadiului actual al lexicului românesc și al lucrărilor lexicografice, precum și a modului în care specialistul are datoria să vegheze la păstrarea specificului limbii.

SABINA TEIUȘ
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

BDD-A1931 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:43:24 UTC)